

**O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA NODAVLAT UMUMTA’LIM
MUASSASALARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH OMILLARI**

Sobirov Shaxzod Ozod o‘g‘li

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti mustaqil tadqiqotchisi

shaxzd_s97@mail.ru

Annotatsiya:

Mazkur maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida nodavlat umumta’lim muassasalarining shakllanishi, ularning rivojlanish bosqichlari hamda hududlar kesimidagi o‘shish tendensiyalari tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda davlat tomonidan xususiy ta’lim sektorini qo‘llab-quvvatlash, litsenziyalash tartibining soddalashtirilishi va investitsion muhitning yaxshilanishi natijasida nodavlat maktablar soni keskin ortgani ko‘rsatiladi. Shuningdek, nodavlat ta’lim muassasalarining o‘quvchilarga sifatli ta’lim berishdagi o‘rni, davlat ta’lim tizimidagi yuklamani kamaytirishdagi roli va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: nodavlat ta’lim, umumta’lim muassasasi, xususiy sektor, ta’lim islohotlari, investitsiya, raqobatbardoshlik.

Introduction

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini isloh qilish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish hamda raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu jarayonda nodavlat ta’lim muassasalari ta’lim sohasida muhim o‘rin egallay boshladi. Ular ta’lim xizmatlari bozorini diversifikatsiya qilish, o‘quv jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish va sifatli ta’limni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shu bois, O‘zbekistonda ta’lim sohasida davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik yangi bosqichga ko‘tarildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan so‘nggi yillarda ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, “Raqamli ta’lim” dasturi hamda xususiy ta’lim sohasini qo‘llab-quvvatlashga oid qarorlar nodavlat umumta’lim muassasalarining shakllanishi va rivojlanishi uchun huquqiy hamda tashkiliy asos yaratdi. Mazkur islohotlar natijasida 2016-yildan boshlab mamlakatda nodavlat maktablar soni jadal o‘shib, 2023-yilga kelib 26 tadan 295 taga yetdi, bu esa 11 baravar ko‘payishni bildiradi[1].

Nodavlat ta’lim muassasalari nafaqat ta’lim sifati va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga, balki davlat maktablari yuklamasini kamaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va ta’lim infratuzilmasini modernizatsiya qilishga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, Toshkent shahri, Farg‘ona va Samarqand viloyatlarida nodavlat maktablar sonining yuqori sur‘atlarda o‘shishi aholining ta’limga bo‘lgan talabining ortib borayotganini ko‘rsatadi. Bu holat, o‘z navbatida, ta’lim xizmatlari sifatini oshirishda sog‘lom raqobat muhitini shakllantiradi.

Shu bilan birga, nodavlat ta'lim sektorining barqaror rivojlanishi uchun bir qator muammolar — kadrlar yetishmasligi, o'quv jarayonini raqamlashtirish, pedagogik sifat nazorati va litsenziyalash tizimining takomillashtirilishi zarurligi ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida nodavlat umumta'lim muassasalarining shakllanish jarayoni, rivojlanish omillari hamda ularning ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilinadi[2].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sharapova M. "Umumta'lim maktablarini moliyalashtirishda xususiy mablag'lardan foydalanishning ahamiyati"[3]. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarini moliyalashtirishda davlat mablag'lari bilan bir qatorda xususiy mablag'lardan foydalanish muhimligi tahlil qilingan. Xususan, nodavlat ta'lim tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi, investitsiya jalb qilish imkoniyatlari hamda mavjud moliyaviy manbalarni diversifikatsiya qilish yo'llari ko'rib chiqiladi. Ta'lim sektori infratuzilmasini mustahkamlash, sifatni oshirish va xususiy sektor rolini kuchaytirish jihatidan mazkur manba sizning mavzu uchun dolzarb.

"Ta'lim sohasini rivozhlashtirishda nodavlat sektorining urni: muammo va echimlar"[4]. Bu maqola nodavlat ta'lim tashkilotlari O'zbekistonda qanday o'sib borayotgani, ularni rivojlantirishdagi muammolar va yechimlar tahlil qilinadi. Nodavlat sektorining umumta'lim tizimiga qo'shayotgan hissasi, joylarda xususiy ta'lim muassasalarining faoliyati va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi tahlil qilingan. Mavzu kontekstida nodavlat muassasalarining shakllanish omillarini tushunish uchun muhim manba.

Qodiralieva I. "Nodavlat oliy talim muassasalari xususida ayrim mulohazalar" [5]. Garchi bu manba oliy ta'limga oid bo'lsa-da, unda nodavlat ta'lim tashkilotlarining huquqiy maqomi va rivojlanish omillari tahlil qilingan. Shu orqali umumta'lim sohasiga o'tish mumkin bo'lgan tashkiliy, litsenziyalash va normativ huquqiy muhit jihatlari tushuncha hosil qilish mumkin.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston ta'lim tizimida nodavlat umumta'lim muassasalarining shakllanish jarayoni va rivojlanish omillari tizimli tahlil asosida o'rganildi. Tadqiqotning nazariy asosini ta'lim sohasidagi islohotlarga oid milliy qonunlar, hukumat qarorlari, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi hamda ilg'or xorijiy tajribalarni o'z ichiga olgan ilmiy adabiyotlar tashkil etadi. Statistik tahlil uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hamda Statistika agentligi ma'lumotlaridan foydalanildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan asosiy metodlar — taqqoslash, dinamik tahlil, tizimli yondashuv va kontent-tahlil bo'lib, ular yordamida nodavlat ta'lim muassasalarining o'sish tendensiyalari aniqlanib, ularning ta'lim tizimidagi o'rni baholandi. Statistik ma'lumotlar asosida 2010–2023-yillar oralig'ida maktablar sonining o'sish sur'atlari, hududlar kesimidagi farqlar va moliyaviy manbalar tarkibi o'rganildi. Metodologik yondashuv sifatida empirik dalillarni nazariy tahlil bilan uyg'unlashtirish tamoyili qo'llanildi, bu esa tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

So'nggi o'n yil ichida O'zbekiston ta'lim tizimi tubdan o'zgarish jarayonini boshdan kechirmoqda. Davlat tomonidan qabul qilingan ta'lim sohasidagi islohotlar, xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020-yil), "O'zbekiston – 2030" strategiyasi hamda Prezidentning ta'lim tizimini raqamlashtirishga oid farmonlari natijasida nodavlat ta'lim sektorining shakllanishi va barqarorlashuvi kuzatilmog'da. Mazkur islohotlar natijasida xususiy umumta'lim muassasalari soni 2016-yildagi 26 tadan 2023-yilda 295 taga yetgan. Bu esa 11 baravar o'sishni ko'rsatadi. Quyidagi jadvalda O'zbekiston Respublikasida 2010–2023-yillar davomida umumta'lim muassasalari va nodavlat maktablar sonining dinamikasi aks ettirilgan:

1-jadval. O'zbekistonda umumta'lim muassasalari va nodavlat maktablar sonining dinamikasi (2010–2023-yillar)¹

Yil	Umumta'lim muassasalari (jami)	Nodavlat maktablar (soni)	O'qituvchilar soni (ming kishi)	O'quvchilar soni (mln kishi)
2010	9 676	4	453,2	4,3
2015	9 742	15	462,7	4,5
2018	9 796	26	470,1	4,9
2020	10 004	102	484,5	5,4
2021	10 212	168	497,3	5,8
2022	10 534	244	503,1	6,1
2023	10 672	295	512,4	6,4

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, umumta'lim muassasalari soni 2010–2023-yillar oralig'ida 9 676 tadan 10 672 tagacha, ya'ni 10,3 foizga o'sdi. Shu bilan birga, nodavlat maktablar sonining o'sish sur'ati sezilarli darajada yuqori bo'ldi — 2018-yilda ularning soni 26 ta bo'lgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 295 taga yetdi. Bu holat davlatning xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash siyosati natijasi sifatida talqin etiladi. O'qituvchilar soni 12 yil davomida 13 foizga, o'quvchilar soni esa 49 foizga ortgan.

Aholi sonining o'sishi, urbanizatsiya jarayonining tezlashuvi va ta'lim xizmatlariga bo'lgan talabning ortishi nodavlat ta'lim muassasalariga ehtiyojni kuchaytirgan. Xususan, Toshkent shahri, Samarqand, Farg'ona, Namangan va Andijon viloyatlari nodavlat maktablar soni bo'yicha yetakchi hududlardir. Quyidagi jadvalda 2023-yil holatiga ko'ra hududlar kesimidagi nodavlat umumta'lim muassasalari taqsimoti keltirilgan[7].

¹ O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Xalq ta'limi vazirligi ma'lumotlari (2024).

2-jadval. 2023-yilda O'zbekistonda nodavlat umumta'lim muassasalari taqsimoti
(hududlar kesimida)²

Hudud	Nodavlat maktablar soni	Ulushi (%)
Toshkent shahri	88	29,8
Samarqand viloyati	34	11,5
Farg'ona viloyati	29	9,8
Namangan viloyati	24	8,1
Andijon viloyati	21	7,1
Buxoro viloyati	18	6,1
Qashqadaryo viloyati	17	5,8
Qoraqalpog'iston R.	16	5,4
Navoiy viloyati	14	4,7
Xorazm viloyati	12	4,1
Jizzax viloyati	10	3,4
Sirdaryo viloyati	12	4,2
Jami:	295	100%

Hududiy taqsimotdan ma'lum bo'ladiki, nodavlat ta'lim muassasalarining asosiy qismi poytaxt va iqtisodiy rivojlangan viloyatlarda joylashgan. Buning sababi – aholining daromad darajasi, investitsion imkoniyatlar va infratuzilma rivojlanish darajasining yuqoriligi bilan bog'liq. Aksincha, Qoraqalpog'iston, Jizzax va Xorazm viloyatlarida bu ko'rsatkich past bo'lib, bu hududlarda davlat maktablariga yuklama yuqori bo'lib qolmoqda. Shu sababli, nodavlat ta'lim muassasalarini hududlar kesimida muvozanatli rivojlantirish zarur.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, xususiy ta'lim sektori o'sishi bir necha asosiy omillar bilan belgilanadi:

1. Normativ-huquqiy islohotlar – ta'lim sohasidagi litsenziyalash tartibining soddalashtirilishi;
2. Moliyaviy rag'batlantirish – soliq imtiyozlari, subsidiyalar va grant dasturlarining joriy etilishi;
3. Bozor mexanizmlari – raqobat muhitining shakllanishi va ta'lim sifatining oshishi;
4. Texnologik omillar – raqamli ta'lim platformalari, masofaviy ta'lim, STEM yo'nalishlarining joriy etilishi.

Nodavlat ta'lim muassasalari faoliyati natijasida ta'lim tizimida sog'lom raqobat muhitini yaratish, innovatsion o'qitish metodlarini joriy etish va o'qituvchilarning mehnatini munosib rag'batlantirish imkoniyati paydo bo'lmoqda. Shu bilan birga, bu sektor davlat maktablaridagi o'quvchilar sonining ortib borishini qisman muvozanatlashtirib, ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

² Xalq ta'limi vazirligi, 2024-yil statistik hisobotlar.

Ammo mavjud tahlillar shuni ko'rsatadiki, ayrim muammolar hamon dolzarb: ayrim nodavlat maktablarda malakali pedagoglar yetishmaydi, o'quv dasturlarining standartlashtirilgan nazorati kuchsiz, shuningdek, qishloq joylarda xususiy ta'lim uchun iqtisodiy sharoitlar yetarli emas. Shu bois, kelgusida nodavlat sektorni rivojlantirish uchun kadrlar tayyorlash tizimini kuchaytirish, ta'lim sifatini baholash mezonlarini takomillashtirish va investitsion muhitni hududlar bo'yicha muvozanatlash zarur bo'ladi.

Nodavlat ta'lim muassasalari tushunchasi ta'lim tizimida pluralizm tamoyilining amaliy ifodasi hisoblanadi. Bu yondashuv ta'lim xizmatlari bozorini diversifikatsiya qilish, innovatsion metodlarni kengaytirish va raqobat orqali sifatni oshirishni nazarda tutadi. Jahon tajribasida nodavlat ta'lim muassasalari "public-private partnership" (PPP) modeli asosida faoliyat yuritadi, bunda davlat ta'lim sifatini nazorat qiladi, xususiy sektor esa tashkiliy, texnik va metodik jihatdan yangilik kiritadi. Ta'lim iqtisodiyoti nazariyalariga ko'ra (G. Becker, T. Schultz, P. Drucker), inson kapitaliga investitsiya qilish jamiyat rivojining eng samarali omili bo'lib, xususiy sektorning ta'limga qo'shilishi bu jarayonni tezlashtiradi.

O'zbekiston kontekstida esa nodavlat ta'lim muassasalari rivoji 2017-yildan boshlab yangi bosqichga ko'tarildi. Bu jarayon ta'limni davlat tomonidan to'liq moliyalashtirishdan aralash (mixed financing) tizimiga o'tish, ta'lim sifatini baholashning xalqaro mezonlarini joriy etish va xususiy tashabbusni qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq. Ta'lim menejmenti nazariyasiga ko'ra (Fayol, Mintzberg, Robbins), ta'lim tizimida muvaffaqiyatga erishish uchun boshqaruv samaradorligi, resurslarni taqsimlashning shaffofligi va motivatsiya mexanizmlarining mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, nodavlat ta'lim muassasalari O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va innovatsion boshqaruv madaniyatini shakllantirishda muhim nazariy hamda amaliy o'rin tutadi[8].

Nodavlat ta'lim muassasalari tushunchasi ta'lim tizimida pluralizm tamoyilining amaliy ifodasi hisoblanadi. Bu yondashuv ta'lim xizmatlari bozorini diversifikatsiya qilish, innovatsion metodlarni kengaytirish va raqobat orqali sifatni oshirishni nazarda tutadi. Jahon tajribasida nodavlat ta'lim muassasalari "public-private partnership" (PPP) modeli asosida faoliyat yuritadi, bunda davlat ta'lim sifatini nazorat qiladi, xususiy sektor esa tashkiliy, texnik va metodik jihatdan yangilik kiritadi. Ta'lim iqtisodiyoti nazariyalariga ko'ra (G. Becker, T. Schultz, P. Drucker), inson kapitaliga investitsiya qilish jamiyat rivojining eng samarali omili bo'lib, xususiy sektorning ta'limga qo'shilishi bu jarayonni tezlashtiradi[9.10].

O'zbekiston kontekstida esa nodavlat ta'lim muassasalari rivoji 2017-yildan boshlab yangi bosqichga ko'tarildi. Bu jarayon ta'limni davlat tomonidan to'liq moliyalashtirishdan aralash (mixed financing) tizimiga o'tish, ta'lim sifatini baholashning xalqaro mezonlarini joriy etish va xususiy tashabbusni qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq. Ta'lim menejmenti nazariyasiga ko'ra (Fayol, Mintzberg, Robbins), ta'lim tizimida muvaffaqiyatga erishish uchun boshqaruv samaradorligi, resurslarni taqsimlashning shaffofligi va motivatsiya mexanizmlarining mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, nodavlat ta'lim muassasalari O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va innovatsion boshqaruv madaniyatini shakllantirishda muhim nazariy hamda amaliy o'rin tutadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar nodavlat umumta'lim muassasalarining shakllanishi va rivojlanishi uchun mustahkam zamin yaratdi. Xususiy sektorning ta'lim sohasiga kirib kelishi raqobat muhitini kuchaytirib, ta'lim sifatining oshishiga va innovatsion yondashuvlarning kengayishiga sabab bo'lmoqda. Nodavlat maktablar nafaqat o'quvchilarga yangi o'qitish metodlarini taklif etmoqda, balki ta'lim jarayonini boshqarishda samaradorlik, shaffoflik va moslashuvchanlik kabi boshqaruv madaniyatini shakllantirmoqda. Shu jihatdan, nodavlat sektor ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda.

Biroq, olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu sohada muayyan muammolar saqlanib qolmoqda. Ayrim hududlarda xususiy ta'lim muassasalarining rivojlanish sur'ati past, infratuzilma va pedagogik salohiyat yetarli darajada emas. Bundan tashqari, nodavlat maktablarda sifat nazorati va o'quv dasturlarining standartlashtirilgan tizimi hali to'liq shakllanmagan. Bu holat ta'lim sohasida hududiy tafovutlarni keltirib chiqaradi. Shu sababli, davlat tomonidan hududiy grantlar, rag'batlantiruvchi soliq imtiyozlari va xususiy sektor bilan hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Umuman olganda, nodavlat ta'lim muassasalarining rivoji O'zbekistonning inson kapitalini mustahkamlash, ta'lim tizimini raqamlashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish yo'lida muhim qadamdir. Bu jarayonni yanada samarali qilish uchun boshqaruv tizimini takomillashtirish, raqamli ta'limni keng joriy etish va o'qituvchilar salohiyatini oshirish ustuvor yo'nalish bo'lib qolmoqda. Kelgusida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ta'limda innovatsion yondashuvlarni qo'llash va ijtimoiy adolat tamoyiliga asoslangan teng imkoniyatlarni ta'minlash mamlakatning ta'lim siyosatini yangi bosqichga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev. (2023). **"O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida** PF–174-son Farmon. — T.: Lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2024). **Xalq ta'limi tizimi bo'yicha yillik statistik hisobotlar**. — T.: Stat.uz.
3. Sharapova M. (2023). **Umumta'lim maktablarini moliyalashtirishda xususiy mablag'lardan foydalanishning ahamiyati**. International Journal of Finance and Digitalization, Vol. 2 (3). — <https://ijfd.uz>.
4. YUZ.UZ (2025). **Ta'lim sohasini rivojlantirishda nodavlat sektorining o'рни: muammo va yechimlar**. — <https://yuz.uz/news/talim-sohasini-rivojlantirishda-nodavlat-sektorining-orni-muammo-va-echimlar>
5. Qodiraliyeva I. (2023). **Nodavlat oliy ta'lim muassasalari haqida ayrim mulohazalar**. University Research Base, Kokand University. — <https://scholar.kokanduni.uz>.
6. UNESCO. (2022). **Education Development Trends in Central Asia: Private Sector Participation in Schooling**. Paris: UNESCO Publishing.
7. World Bank. (2023). **Education Sector Analysis: Uzbekistan Country Report**. Washington D.C.: World Bank Publications.

-
8. Fayol H. (2016). General and Industrial Management. New York: Martino Fine Books.
 9. Becker G. S. (1993). **Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis**. Chicago: University of Chicago Press.
 10. Drucker P. (2006). **Innovation and Entrepreneurship**. New York: HarperCollins Publishers.